

מלחמה או שלום? המהלכים הטורקיים בסוריה

כרמית ולנסי וגליה לינדנשטראוס | 31 באוגוסט, 2022 | גיליון 1640

הגברת התקיפות באחרונה מצד טורקיה וארגוני המורדים הסורים שבחסותה על יעדים כורדיים בצפון סוריה, מעלה שאלה האם בכוונת נשיא טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן, לממש את איומיו מחודש מאי ולפתוח במבצע קרקעי נרחב נוסף נגד הכורדים. מנגד, נשמעו בטורקיה הצהרות פייסניות כלפי המשטר הסורי, ומזה זמן עולה בשיח האפשרות לנרמול היחסים בין שתי המדינות לאחר יותר מעשור של עוינות ותחרות. לכאורה מדובר בשני תהליכים סותרים בין היתר כיוון שהמשטר הסורי מתנגד כבר היום לשליטה הטורקית בשטחי המדינה ואינו רוצה לראותה מתרחבת. ברם, ייתכן שמדובר במהלך טורקי מחושב, שמטרתו לסמן לציבור בטורקיה מאמץ מוגבר, רב-חזיתי, להתמודד הן עם המחתרת הכורדית והן עם סוגיית הפליטים הסורים שבשטח המדינה. על בסיס השתלשלות האירועים בצפון סוריה ומארג האינטרסים של סוריה וטורקיה, תיבחן שאלת היחסים ביניהן – נורמליזציה או הסלמה?

במחצית חודש אוגוסט נצפו מחאות רחבות היקף בעשרות יישובים הנתונים לשליטת האופוזיציה הסורית במחוזות אידליב וחלב בצפון מערב סוריה. ההפגנות לוואו בסיסמא "לא נתפייס", על רקע קריאתו המפתיעה של שר החוץ הטורקי ב-11 באוגוסט "להביא את משטר אסד ואת האופוזיציה הסורית בדרך זו או אחרת לפיוס או שלא יהיה שלום בר קיימא". כן דיווח שר החוץ כי נפגש עם מקבילו הסורי בשולי ועידת המדינות הבלתי מזדהות בבלגרד, באוקטובר 2021. תושבי הצפון הביעו זעם על האמירה, ביקרו בחריפות את טורקיה והאשימו אותה בחתירה ל"נורמליזציה פומבית" עם המשטר הסורי. ב-19 באוגוסט אף התבטא ארדואן ש"טורקיה תצטרך להגביר את הצעדים [הדיפלומטיים] מול דמשק כדי להביא לסיום ה'משחקים' באזור".

מבחינת המורדים בסוריה, שלום בין טורקיה לסוריה הוא לא פחות מבגידה. את האנטגוניזם שההצהרות הטורקיות עוררו יש לבחון בין היתר על רקע ההיסטוריה של המעורבות הטורקית בסוריה. חודשים ספורים לאחר פרוץ מלחמת האזרחים בסוריה ב-2011 ומשנראה היה שנשיא סוריה, בשאר אל-אסד, אינו מתכוון לערוך רפורמות משמעותיות במדינה, הפכה טורקיה לאחת המדינות המבקרות בחריפות יתרה את משטרו. לא אחת כינה אותו ארדואן "רוצח" וקרא לו להתפטר.

לאורך השנים, טורקיה תמכה וסייעה לשלל ארגוני האופוזיציה הסונים במימון, לוגיסטיקה וחיתום. בה בעת, אנקרה ראתה בדאגה את ההתחזקות של הכורדים והרחבת שטחיהם בצפון סוריה, בין היתר כתוצאה ממאבקם העיקש והמוצלח בדאע"ש. בפרט ראתה אנקרה בשלילה את הדומיננטיות של שלוחתה הסורית של המחתרת הכורדית באזור וחששה מהיווצרות שליטה כורדית רציפה בגבול בין טורקיה לסוריה. על מנת למנוע זאת, בשנים 2016-2019 יצאה טורקיה לשלושה מבצעים צבאיים, אשר הובילו לשליטה טורקית במספר מקטעים בצפון סוריה. בפברואר 2020, בעקבות תקיפת כוחות סוריה עמדות של צבא טורקיה, שגרמה הרג של כ-34 חיילים טורקים, יצאה אנקרה למבצע "מגן אביב" במובלעת אידליב. חודש לאחר מכן נחתם הסכם הפסקת אש בין טורקיה לרוסיה באידליב, אשר כלל סעיף לגבי יצירת מסדרון ביטחון סביב הכביש המהיר M4 וקיום פטרולים משותפים של כוחות רוסים וטורקים. נוכחות צבאית טורקית (כ-8,000 חיילים) ממשיכה להתקיים באזור ומעניקה גיבוי צבאי ולוגיסטי לארגונים הפועלים בו, בעיקר לצבא הסורי הלאומי (לשעבר צבא סוריה החופשי) ולארגון הסלפי-ג'האדי - המטה לשחרור א-שאם.

סוגיית הנוכחות של הפליטים הסורים בטורקיה מהווה נושא נפיץ - פוליטית וכלכלית, כאשר רוב מובהק של הטורקים אינם מעוניינים בהישארותם של הסורים במדינה. הדבר גם גורר אחריו אירועים אלימים כנגד הפליטים, כמו גם ביטויי גזענות. בטורקיה חיים כיום כ-3.7 מיליון פליטים סורים, שהגיעו למדינה בעקבות מלחמת האזרחים - רובם המכריע מחוץ למחנות פליטים. נכון למארס 2022, לפי דברי שר הפנים הטורקי, טורקיה העניקה אזרחות לכ-200,000 סורים שהגיעו לשטחה וכ-500,000 סורים "חזרו מרצון" לשטח סוריה. במאי 2022 הכריז ארדואן שממשלת טורקיה מגבשת תכניות להשבת כמיליון פליטים סורים לשטח סוריה. טורקיה מעוניינת בסיוע מצד גורמים חיצוניים למימון העלויות של בניית מתחמי מגורים לפליטים וטוענת שהאזורים שתחת שליטתה בצפון סוריה בטוחים דיים עבורם.

יתר על כן, בשנים האחרונות מתחוללים בשטחים אלה תהליכי טורקיפיקציה, לצד התגברות ההשפעה ונוכחות טורקית משמעותית במובלעת אידליב. בין היתר השקיעה טורקיה בחיבור תחבורתי משופר למעברי הגבול בין המדינות, בחיבור חלק מרשתות החשמל בצפון סוריה לרשת הטורקית, מפעילות סולריות טורקיות פועלות באזורים אלו, טורקיה הקימה יותר מעשרה סניפי דואר טורקי בצפון סוריה, היא משלמת במטבע הטורקי לעובדי הציבור בשטחים שבהם היא שולטת והלירה הטורקית משמשת כמטבע העיקרי באזורים בצפון סוריה. השפה הטורקית נלמדת בבתי הספר באזורים אלה וכן נפתחו מרכזי תרבות ללימוד השפה הטורקית גם לאוכלוסייה הבוגרת. במסגדים שטורקיה בנתה או שיפצה מוצבים אנשי דת מטעם הרשות לענייני דת הטורקית, הדיאנט.

באידליב, ההשפעה הטורקית אמנם מוגבלת יותר מאשר באזורי השליטה הטורקיים בצפון, אך גם שם היא גוברת. מעבר לתמיכה צבאית ולוגיסטית בקבוצות מורדים, ניכרת חדירה טורקית לחיי התושבים. למעשה, החל מ-2018, טורקיה החלה למלא תפקיד בולט יותר בכלכלה

המקומית והשימוש בלירה הטורקית במחוז הפך רווח. טורקיה סיפקה משרות והובילה פרויקטים של פיתוח לשיקום תשתיות ובכלל זאת סכרים, חשמל וכבישים. בשנה האחרונה עומלת טורקיה על בניית מתחמי דיור עבור עקורים שמתגוררים במחנות ארעיים באידליב. חברות פרטיות טורקיות אף הן פועלות לפיתוח המחוז, לרבות לקידום פרויקטים בתחום הדיור, האנרגיה, התרבות והכלכלה.

האינטרסים (והחסמים) לנרמול היחסים

השיח הפייסני שמושמע לאחרונה ובפרט לגבי נרמול היחסים עם סוריה, על אף שהוא מהווה פניית פרסה חדה במדיניות החוץ הטורקית, עשוי לשרת את ארדואן בשתי דרכים עיקריות. ראשית, הוא נתפס כצעד אקטיבי להתמודדות עם בעיית הפליטים ולהוות שלב ראשון לקראת השבתם לסוריה. בנוסף, ההידברות עם אסד נתפסת כהכרחית לאור הלחצים הרוסים בהקשר זה, כפי שבאו לידי ביטוי במפגשים שנערכו באחרונה בין ארדואן לנשיא רוסיה, ולדימיר פוטין, וכחלק ממשא ומתן נרחב בין אנקרה למוסקבה. נוכח מגמת הטורקיפיקציה, נראה גם כי הסבירות שאנקרה תיסוג מהשטחים הסורים נמוכה, ועם זאת, ההתנגדות הרוסית, האיראנית והאמריקאית למבצע קרקעי נרחב נוסף של טורקיה בסוריה, כמו גם ההתקרבות בין הכורדים למשטר אסד כדי להתגונן מפני מבצע שכזה, מקשים על טורקיה לצאת למבצע בסדר גודל שהייתה מעוניינת בו. מנגד, למבצע צבאי מצומצם יהיו הישגים חלקיים בלבד מבחינת דעת הקהל הטורקית.

ובמקביל, מזה שנתיים חותר המשטר הסורי לבסס את מעמדו האזורי ולהשיב את סוריה לחיק העולם הערבי. במסגרת זו נורמלו היחסים בין סוריה לאיחוד האמירויות, בחריין, ירדן ומצרים. לאחרונה נשמעים גם קולות הקוראים להשיב את סוריה לליגה הערבית, שממנה הודחה בתחילת מלחמת האזרחים. נרמול יחסים עם טורקיה עשוי להיות חלק ממגמה זו, ולא פחות חשוב - עשוי להוביל להפסקת או לצמצום התמיכה הטורקית במורדים ובכך לאפשר לאסד להנחית מכת מחץ על האופוזיציה שנותרה למשטרו. ברם, פיוס בין משטר אסד לאנקרה עשוי להיתפס כוויתור על טריטוריה סורית וכמתן אור ירוק ולגיטימציה לנוכחות הטורקית בשטחיו, שעה שהוא חותר להשיב את ריבונותו על שטח המדינה כולה. שר החוץ הסורי אמנם הצהיר כי מדינתו אינה מתנה תנאים, אך נורמליזציה עם טורקיה תושג רק כאשר אנקרה תעמוד בשלוש דרישות: נסיגה טורקית מאדמות סוריה, הפסקת התמיכה בארגוני האופוזיציה ואי-התערבות בענייניה הפנימיים של סוריה.

חסם נוסף הוא הצורך בגיבוש "הסכם אדנה 2". לאחר שסוריה גירשה את מנהיג המחתרת הכורדית משטחה, סוריה וטורקיה חתמו ב-1998 על הסכם אדנה ולפיו סוריה תכיר במחתרת הכורדית כארגון טרור ולא תאפשר עוד פעילות של הארגון משטחה. באחד הנספחים של ההסכם אף נכתב, שאם סוריה לא תמלא את התחייבויותיה תוכל טורקיה להיכנס לעומק חמישה ק"מ בשטח סוריה ולפעול נגד פעילי המחתרת הכורדית. וכעת, לכאורה נדרש הסכם חדש בין המדינות או למצער הבהרה שסוריה מחויבת שוב להסכם אדנה, כדי לבנות מחדש

את האמון בין המדינות. עם זאת, ספק אם אכן משטר אסד יהיה מחויב למטרה כזאת והאם הוא כלל מסוגל כיום להסכים לערבויות הביטחון שאנקרה דורשת.

מבחינת המורדים הסורים בצפון, סיבוב הפרסה של אנקרה מהווה נסיגה משמעותית במצבם לאחר שטורקיה נתפסה כבעלת ברית ומשענת צבאית ולוגיסטית. למעשה, הנוכחות הטורקית מהווה חסם מרכזי אל מול ניסיונות של המשטר, בגיבוי רוסי ואיראני, לחדש את שליטתו במחוז אידליב. אוכלוסיית האזור לא ויתרה על ערכי המהפכה הסורית ועל יעדה המרכזי - להפיל את משטר אסד. בנוסף, תושבי צפון מערב סוריה חוששים שייכפה עליהם תהליך מדיני שלא ייקח את צורכיהם בחשבון. אלא שהמורדים חסרים אמצעים שישכנעו את טורקיה לא לשנות את מדיניותה מלבד הצגת תרחישים של כאוס בעקבות הסלמה באידליב והגעת מיליון פליטים נוספים לשטח טורקיה.

לסיכום, הדרך לנורמליזציה בין טורקיה וסוריה עודנה לא פשוטה, אך גם ארדואן וגם אסד עשויים להרוויח מהצעדים הראשונים של הליכה בכיוון זה. מבחינת ארדואן, הוא יכול להציג פשרה ולו מוגבלת, שבצמוד אליה מתנהלים גם צעדים צבאיים נחוצים נגד פעילי המחתרת הכורדית בצפון עיראק וצפון סוריה, כאיתות לציבור הטורקי שהוא נוקט פעולות הדרושות להתמודדות הן עם הטרור הכורדי והן עם בעיית הפליטים. מהצד הסורי, אסד יכול להרוויח מנורמליזציה עם טורקיה כחלק ממאמציו לבסס מחדש את מעמדה האזורי של סוריה, וכן כאמצעי להרחיק בין טורקיה לארגוני המורדים ולנטרל את מעוז ההתנגדות המשמעותי ביותר שנותר כיום במדינה.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט